

БЛАГОДІЙНИКИ ЗАПОРІЗЬКОГО КРАЮ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ ст. МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ: ОСВІТНІ ІНІЦІАТИВИ

О. М. Ігнатуша

Запорізький національний університет

ioleksa@ukr.net

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-1959-1085>

І. В. Козлова

Державний архів Запорізької області

kiv2013z@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-1794-0182>

Ключові слова: благодійництво, Запорізький край, архівні документи, освітні ініціативи, державна політика, повітові училища, Євдоким Гранобарський.

Вводяться до наукового обігу неопубліковані раніше джерела з архівних фондів Державного архіву Запорізької області. Документи характеризують зміст, масштаб і динаміку освітніх ініціатив благодійників Запорізького краю першої половини ХІХ ст. крізь призму діяльності ключової постаті – почесного смотрителя Оріхівського повітового училища, предводителя дворянства Мелітопольського повіту Таврійської губернії Євдокима Гранобарського. Дана добірка документів є своєрідним топографічним покажчиком, який може стати у нагоді при плануванні пошуку джерел з історії благодійництва в Україні першої половини ХІХ ст.

PHILANTHROPISTS OF THE ZAPORIZHZHIA REGION IN THE FIRST HALF OF THE 19th CENTURY THROUGH THE LANGUAGE OF DOCUMENTS: EDUCATIONAL INITIATIVES

O. M. Ihnatusha

Zaporizhzhia National University

I. V. Kozlova

State Archives of Zaporizhzhia Region

Key words: philanthropy, Zaporizhzhia region, archival documents, educational initiatives, state policy, povit (district) schools, Yevdokym Hranobarskyi.

Previously unpublished sources from the State Archive of the Zaporizhzhia Region are introduced into scholarly circulation. These materials characterize the content, scope, and dynamics of the educational initiatives of philanthropists in the Zaporizhzhia region during the first half of the 19th century, through the prism of the activities of a key figure – Yevdokym Hranobarskyi, Honorary Trustee of the Orikhiv Povit (District) School and Marshal of the Nobility of the Melitopol District of the Tavria Governorate. The social estates of individuals engaged in philanthropic activity are reconstructed. The forms and content of civic initiatives are specified: donations in the form of real estate, financial contributions for the development of district schools, the purchase of educational materials, the provision of student scholarships, and others. The documents make it possible to identify the names of benefactors, to observe the generally modest scale of their activities, to correlate the dynamics of philanthropic development with changes in state policy, to understand the degree of synchronicity between initiatives in the Zaporizhzhia region and those in other regions of Ukraine, and to determine whether these initiatives were interconnected. The preface to the publication highlights the historiographical features of the history of philanthropy in Ukraine, clarifies the

broader context of events, and allows for an understanding of the specificity of this phenomenon as dependent on particular historical circumstances. The documents are presented in the author's Ukrainian translation with maximal preservation of stylistic features and orthography, including the capitalization of certain words. The proposed selection serves as a kind of topographical index of archival documents, which may prove useful for researchers in planning and carrying out the search for sources on the history of philanthropy in Ukraine in the first half of the 19th century.

В добу державної незалежності України увагу істориків все частіше привертають увагу благодійницькі та меценатські ініціативи. Цьому процесу сприяє гуманізація історичної науки, її фундаментальні методологічні зрушення. Зі зміною радянського історіографічного дискурсу, який наголошував на вивченні провідної ролі пролетаріату, комуністичної партії, класових битв тощо, на арену історичних досліджень вийшли антиподи цих об'єктів – носії і захисники соціального миру, національної злагоди, ті, кого раніше вважали «класово чужими» – поміщики, буржуазія, купецтво, інтелігенція... На авансцені досліджень постала й проблематика соціальної допомоги, підтримки постраждалих, нужденних, біженців тощо. Демократизація суспільства об'єктивно привертає увагу до гуманітарних питань, а сьогодення ставить їх на новий рівень. В умовах загальноукраїнського лиха – російської агресії, що супроводжується масштабними злочинами росіян проти людяності, погранням елементарних людських норм, геноцидальним винищенням українців, як ніколи зростає пильність світу до проблем соціальної допомоги, гуманітарної підтримки, сприяння тим, хто потерпає від кричущих викликів нелюдності, несправедливості, етно – і егоцентризму. В контексті цих подій зростає актуальність питань взаємодопомоги в суспільстві, безкорисливого волонтерства заради потерпаючих, широкої суспільної толерації постраждалим, благодійності у всьому багатоманітті її виявів.

В історіографічному контексті звернення до питань історії благодійництва, по суті, є відродженням того напрямку досліджень, що успішно розвивався до радянської влади. Однією з перших спроб узагальнити початки цього відродження була стаття О. М. Доніка в «Українському історичному журналі»¹, яка показала, з одного боку – наявність глибоких традицій благодійництва в Україні, а з другого – їх специфіку на різних етапах історії. Разом з тим, автор констатував, що узагальнюючих праць з цієї проблематики в Укра-

їні не було створено. На жаль, стан досліджень принципово не змінився й до сьогоднішнього дня, адже розробка такої проблематики вартує зусиль авторських колективів, та умови для цього ще не склалися. Хоча вже зроблено чимало вдалих спроб показати українське меценатство на широкому хронологічному діапазоні в контексті подій вітчизняної історії. Передусім, варто згадати історичні нариси відомих громадських діячів і письменників М. Ф. Слабошпицького², Ю. М. Хорунжого³. Проте дослідники цієї проблематики віддають перевагу вивченню питань другої половини XIX – початку XX ст. та першої світової війни. Переважають статті регіонального та історико-біографічного плану, досліджуються ініціативи окремих родин і їх представників, які відзначилися доброчесними справами. У цьому ключі варто згадати дисертацію І. Ю. Суровцевої⁴, публікації В. В. Ковалинського⁵, Ф. Я. Ступака⁶, Н. Р. Темірової⁷, О. В. Ткаченко⁸, С. І. Щербини та В. Л. Красюк⁹.

До проблематики, тісно пов'язаної з історією українського благодійництва, варто зарахувати і публікації, автори яких досліджували історію

² Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: нариси з історії української культури. Київ: М. П. Коць: Ярославів Вал, 2001. 328 с.

³ Хорунжий Ю. Українські меценати: Доброчинність – наша риса. Київ: КМ Академія, 2001. 138 с.

⁴ Суровцева І. Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст. Дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Донецьк, 2006. 228 с.

⁵ Ковалинський В. В. Семья Терещенко. Киев: Преса України, 2003. 388 с.; Ковалинський В. В. Меценаты Киева. 2-е изд., испр. и доп. Киев: Кий, 1998. 528 с.

⁶ Ступак Ф. Я. Благодійні товариства Києва (друга половина XIX – початок XX ст.). Київ: Хрещатик, 1998. 208 с.

⁷ Темірова Н. Р. Видатні поміщики-меценати пореформеної України. *Історичні і політологічні дослідження*. 2007. № 1/2 (31/32). С. 56–63.

⁸ Ткаченко О. В. Підтримка родиною Терещенків соціально незахищених верств населення. *Соціальна історія*. 2008. Вип. 3. С. 73–81.

⁹ Щербина С. І., Красюк В. Л. Меценатство українських підприємців Наддніпрянщини XIX – початку XX століття (на прикладі родини Терещенків) *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2020. Т. 312 (70). № 4. С. 116–120.

¹ Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159–177.

родин дворянства, торговельно-промислової буржуазії. Тут назвемо дослідження В. М. Заруби про дворянство Катеринославщини¹⁰, І. О. Кочергіна про соціальну трансформацію катеринославського дворянства у другій половині XIX – на початку XX ст.¹¹, роботи Л. М. Жванко про біженців Першої світової війни¹². Звернемо увагу, що Л. М. Жванко публікувала і збірник документів та матеріалів з порушеної проблематики, в якому присутні історичні джерела про соціальну політику та соціальну підтримку населення¹³. Особливо прикметні хронологічним діапазоном досліджень дисертаційні роботи Н. В. Суревої¹⁴, Л. Ф. Циганенко¹⁵ та стаття Л. Л. Прокопенка¹⁶, що стосуються останньої чверті XVIII – першої половини XIX ст. Перелік публікацій, що стосуються благодійницьких і меценатських ініціатив, можна було б продовжувати. Проте констатуємо, що у хронологічному діапазоні першої половини XIX ст. таких досліджень мало, що свідчить, з одного боку, про відносно невеликий масштаб явища, з іншого – про недостатню увагу дослідників до цього питання. Отже, в історіографії продовжується нагромадження первинного матеріалу, необхідного для подальших узагальнюючих праць.

Продовжуючи розробляти тематику в регіональному контексті¹⁷, пропонуємо звернути увагу на документальні свідчення про благодійність і меценатство на Півдні України в першій третині XIX ст., які можуть бути використані для топографії пошуку подібних джерел в інших регіонах,

¹⁰ Заруба В. М. Катеринославські дворяни: матеріали для біографістики, генеалогії та персоналістики. Дніпро: ЛІРА, 2019. 1024 с.

¹¹ Кочергін І. О. Соціальна трансформація катеринославського дворянства (друга половина XIX початок XX ст.). Дніпропетровськ: Герда, 2015. 574 с.

¹² Жванко Л. М. Перша світова війна: біженці в Україні (1914–1918 рр.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 320 с.

¹³ Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні. Документи і матеріали (1914–1918 рр.). Харків: ХНАМГ, 2010. 276 с.

¹⁴ Сурева Н. В. Джерела з історії дворянства Південної України останньої чверті XVIII – першої чверті XIX ст. Дис... канд. іст. наук: 07.00.06. Запоріжжя, 2004. 255 с.

¹⁵ Циганенко Л. Ф. Дворянство Півдня України (друга половина XVIII –1917). Дис... докт. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2010. 556 с.

¹⁶ Прокопенко Л. Л. Роль Д. Т. Мізка в розвитку освіти краю першої третини XIX ст. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. 2010. Вип. 8. С. 191–200.

¹⁷ Козлова І. Гранобарський Євдоким Павлович. *Славетні запоріжці*. URL: [про інших діячів, які проявили себе освітніми чи культурно-просвітницькими ініціативами.](https://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=5692&lang=ukr&news_code=(дата звернення: 19.05.2025); Козлова І. Покровитель науки Євдоким Павлович Гранобарський. Созвездие. 2000. № 1. С. 56.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Розглянемо такі ініціативи крізь призму біографічних матеріалів, що стосуються недостатньо відомого громадського діяча того часу – позаштатного смотрителя (наглядача) Оріхівського повітового училища, а пізніше – предводителя дворянства Мелітопольського повіту Євдокима Гранобарського.

Джерельною основою публікації є документи архівного фонду Оріхівського повітового училища, який знаходиться на зберіганні в Державному архіві Запорізької області (Ф. 109). Пропонована нижче добірка документів реконструює соціальний портрет людини, яка брала активну участь у благодійницькій, меценатській діяльності, проявляючи власну громадську активність. Це дозволяє побачити, якого соціального стану були благодійники першої половини XIX ст., на чому були зосереджені їхні ініціативи, яким був масштаб, коло одностороннього ставлення влади до приватних ініціатив, чи був їх зв'язок з державною політикою, наскільки співзвучними були місцеві ініціативи з ініціативами в інших регіонах України.

Кінець XVIII – перша половина XIX ст. для Півдня України і Запорізького краю зокрема, були часом інтенсивної колонізації, яка мала своєрідний характер. У вимірі державної політики вона була імперською, у масштабах переселення – масовою, у контексті соціальному – в основному селянською, у контексті етно-національному – переважно українською за участі інших численних етнічних груп – греків, німців, голландських вихідців, болгар, євреїв, росіян. Тому на поле соціальної взаємодії вона принесла взаємопереплетення інтересів і пріоритетів політики, норм, традицій, нових стимулів і викликів.

Включення Півдня в державний організм вимагало, серед іншого, налагодження відповідної системи освіти, яка мала стати одним із рушіїв державного розвитку. Та впровадження освітніх реформ вимагало належного фінансування системи, відкриття доступу до неї представників місцевої більшості, яка не завжди була економічно готовою до цього і не завжди відповідала імперським інтересам. Попри імперське наповнення цієї системи, вона, все ж, діяла в переважаючому українському середовищі, тому неминуче формувала кадри українського відродження. У цьому середовищі і в надрах цієї системи мала народитися українська модерна нація. Проте на переломі XVIII–XIX ст. ці зрушення лише формувалися. І система освіти, якою б недосконалою та проімперською не була,

все ж являла собою те джерело, яке пробуджувало українську ідентичність та підносило її до національного поступу. З цього погляду сприяння розвитку освітньої системи і залучення до неї місцевого населення було явищем, безумовно, прогресивним.

Саме на полі освітніх ініціатив і проявилася активність представників місцевого дворянства, чиновництва, міщанства, купецтва, які прагнули зробити цю систему орієнтованою на розвиток людської особистості, двигуном соціального прогресу.

Кроки держави, яка реформою місцевого управління 1775 р. показала прагнення надавати підтримку найбільшій частині представників різних верств суспільства (створення Приказів громадської опіки, органів дворянської опіки, міських сирітських судів), а пізніше – лібералізація громадського життя за часів Олександра I, генерували в суспільстві приватні ініціативи щодо підтримки нужденних, малозабезпечених. Одним із напрямків, куди спрямовувалась ця ініціатива, була галузь народної освіти. Тому ми бачимо, як у перші десятиліття XIX ст. ця галузь стала сферою непоодиноких приватних ініціатив, що набували громадського звучання. Яскравим прикладом є діяльність «Харківського товариства благодіяння», яке виникло у 1811 р. Харків, як університетське місто, був центром навчального округу, до якого входила і територія Запорізького краю, тоді ж він став і центром українського відродження, активного громадського руху. Його вплив був, почасти, проявом адміністративного зв'язку, а почасти – виявом наслідування морального прикладу. Про ці ініціативи у той час можна було дізнатися зі сторінок «Українського вісника», який друкувався в університетській друкарні. У 1816 р. «Український вісник» розповідав про діяльність товариства благодіяння за п'ятий рік своєї діяльності. Вісник повідомляв, що число активних членів товариства сягнуло 49 осіб, а кореспонденти товариства діяли в Чернігівській (30 членів), Катеринославській (7 членів) та іншій губерніях (5 членів)¹⁸.

Своє прагнення до підтримки найбільшій частині представників різних станів і найменш захищених груп населення виказали й представники вищих суспільних прошарків на Запоріжжі.

Одним із активних благодійників і меценатів на території Запорізького краю був Євдоким Грано-

барський, якого ми і обрали центральною фігурою нашої добірки документів, щоб мовою документів висвітлити зміст благодійницьких ініціатив на тлі епохи перших десятиліть XIX ст., що обрамляли час до ліберальних реформ 60-х рр. XIX ст., які значно прискорили модернізаційні процеси.

Документи показують середовище, з якого походив типовий представник благодійників першої третини XIX ст. Є. Гранобарський, яким був його родинний стан, якими були сходинки кар'єрного зростання. Про це, зокрема, повідомляє формулярний список чиновників Орхівського повітового училища Таврійської губернії від 21 березня 1825 р. (док № 10). В цьому ж документі знаходимо красномовний факт про нагородження імператором Олександром I (26 лютого 1812 р.) Є. Гранобарського діамантовим перстнем «за надане на користь Олександрівського та Орхівського повітових училищ значне пожертвування».

Документи №№ 2, 3 характеризують конкретні ініціативи, як то: дарування для Орхівського повітового училища будинку для розміщення в ньому класних кімнат. Подано опис цього будинку (док. № 1).

Водночас документи № 2–4 повідомляють про меценатську ініціативу щорічно впродовж десяти років фінансувати навчання двох учнів Орхівського училища.

Звернемо увагу на дати. Ініціативи Є. Гранобарського щодо благодійного фінансування навчання учнів знаходять підтримку директора училищ Таврійської губернії Ф. Заставського 4 липня 1812 р. (док. № 3). У той час розгорталася війна наполеонівської Франції проти Росії, підіймаючи в суспільстві хвилю патріотичних настроїв, а, разом з нею і хвилю благодійних ініціатив. Згадане вище «Харківське товариство благодіяння» також активно розгортало свою роботу.

Ця хвиля тривала найближчими роками. Документи №№ 4–7, 9 свідчать про сплеск благодійницької діяльності саме у ці роки.

Хоча на перешкоді таким ініціативам стояли економічні реалії. Як показує документ № 8, поміщики і управителі маєтків не завжди охоче відкликалися на заклики предводителя дворянства про фінансову підтримку освіти. Криза кріпосницької системи, що поглиблювалася в першій половині XIX ст. і увиразнювалася драматичними й, навіть, трагічними наслідками розорення господарств, голодуванням населення тощо, була дошкульною навіть і для поміщицьких господарств Півдня. Це констатують сучасні дослідження. Зокрема, В. М. Заруба публікуючи епістолярії поміщика

¹⁸ Общество благотворения. *Украинский вестник на 1816 год*. Ч. 4. Месяц октябрь. Харьков: В Университетской типографии, 1816. С. 101–112. URL: <https://archive.org/details/UkrainenVestnik1816>

Василя Савицького, стверджує факти недоїдань самих поміщиків, не говорячи вже про їх підданих¹⁹.

У нашій добірці документів вміщено витяг з метричної книги Успенської церкви с. Балки Мелітопольського повіту Таврійської губернії про смерть Є. Гранобарського (док. № 11), що дозволяє встановити роки життя, а відтак – і громадської активності цього благодійника.

Документ № 12 додає свідчень, що Є. Гранобарський за свою громадську діяльність був нагороджений державним Орденом Святої Анни, а його син Андрій, сповнений чеснот, ініціював повернення цієї нагороди «до капітулу орденів» після смерті батька.

Врешті, останній документ нашої добірки (док. № 13) констатує, що після смерті Є. Гранобарського штатний смотритель училищ Мелітопольського повіту Д. Насветов не надавав належної уваги питанню реєстрації благодійних внесків. Але за цим фактом проглядається не тільки, а, можливо, і не стільки особиста позиція Д. Насветова, а й зміни в державній політиці щодо контролю над благодійністю. Зазначений факт корелюється з висновками О. М. Доніка, який констатував, що з приходом до влади Миколи I у грудні 1825 р. «активність у сфері доброчинності почала спадати, що було викликано прагненням уряду після повстання декабристів і революційних рухів в Європі

поставити під тотальний контроль громадське життя, новою спробою загнати благодійність у жорсткі рамки вироблених державою правил і повного її підпорядкування»²⁰.

Лише один із вміщених документів публікувався раніше. Це історична довідка про створення та діяльність Оріхівського училища (1815) (док. № 4). Її включення до нашої добірки покликано прагненням укладачів багатогранніше відтінити історичний контекст подій, показати складність перших років діяльності навчальних закладів народної освіти повітового рівня перших десятиліть XIX ст.

Таким чином, пропоновані архівні джерела конкретизують і унаочнюють прояви, масштаби і динаміку благодійництва та меценатства в конкретний історичний період. Вони називають прізвища і соціальний стан діячів Запорізького краю, які були причетні до освітніх ініціатив першої половини XIX ст., характеризують суспільну атмосферу часу.

Археографічне опрацювання документів здійснено з дотриманням принципів автентичності, збереження мовних особливостей та історичного контексту. Документи перекладено українською мовою в авторській редакції. Граматичні помилки виправлені без застережень. Усі пропущені чи недописані літери та слова подано в квадратних дужках. Примітки розміщено під легендою документів.

¹⁹ Заруба В. М. Землевласники Катеринославського повіту дворяни Савицькі. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 6–7.

²⁰ Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX – початок XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 164.

Документи

№ 1

1811 р., грудня 19. Оріхів. — Опис будинку, пожертвованого губернським секретарем Євдокимом Гранобарським Оріхівському повітовому училищу

Опис будинку, що знаходиться в місті Оріхові, пожертвованого паном губернським секретарем Гранобарським Оріхівському повітовому народному училищу. Вчинено 19 грудня 1811 року.

1. Дім в два вінці, зрублений на стовпах, стіни і стеля на підп'ятах без підлоги, покритий соломною – 1. В ньому два покої і одні сінці.

1-й pokій всередині довжиною 6^{1/2} [аршинів], а шириною 7^{1/2} аршинів, в ньому чотири віконця зі ставнями і одна груба.

2-й pokій всередині довжиною 6^{1/2} [аршинів], а шириною 9^{1/2} аршинів, в якому чотири віконця, в тому числі – двоє зі ставнями та кухонна піч.

Сінці довжиною 7^{1/2} аршинів, а шириною 4^{1/2} аршинів. В усіх двох покоях і сінцях троє дверей.

2. Комора ззовні довжиною 20 [аршинів], а шириною 8^{1/2} аршинів, стіни сирцевої цегли, покриті соломною, перегороджена надвоє, з двома дверима, і в одному з них стеля з дошок – 1.

3. Сарай для зберігання палива, плетений і покритий старою соломною, потребує невідкладного ремонту – 1.

Під цими будівлями двором і городом землі довжиною 32 аршини і шириною 13 аршини.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 1, арк. 40. Оригінал, рукопис.

№ 2

1812 р., червня 12. Сімферополь. — Лист директора училищ Таврійської губернії Федора Заставського до смотрителя училищ Мелітопольського повіту Андрія Шубякова про меценатську ініціативу Євдокима Гранобарського щодо щорічного фінансування навчання двох учнів Оріхівського училища впродовж десяти років

Від директора училищ Таврійської губернії¹

Пану смотрителю училищ Мелітопольського повіту Шубякову

Поміщик Мелітопольського повіту пан губернський секретар Гранобарський висловив бажання призначений ним на утримання Катеринославської губернії при Олександрівському училищі двох бідних учнів внесок впродовж 10 років по 200 рублів щорічно, перевести для того ж предмета в Оріхівське училище, на яке переведення і училищний комітет імператорського Харківського університету погоджується.

Чому я і звернувся до нього, до пана Гранобарського, щоб він призначив для внеску передбаченої суми неодмінні терміни, представляв протягом них ту суму вам наперед за рік, або, принаймні, за півроку, а ви, приймаючи від нього, маєте розпоряджатися нею згідно з його волею так, що коли будуть обрані від нього самого, або за вашим поданням, два вихованці, то ви, записавши їх у число учнів під іменем вихованців пана Гранобарського, маєте доставляти їм за рахунок отриманої від нього суми необхідне утримання та надавати навчальні посібники, помістити ж їх можете на ваш розсуд, або в училищному домі, з тим, щоб, проживаючи в ньому, сторож забезпечував їх їжею, за що ви будете відпускати йому щомісячно або щотижня необхідну кількість хліба та інших потрібних харчових припасів, або, замість них, пропорційну кількість грошей, або, що було б найкращим, доручити їх вчителю, щоб він тримав їх у себе і мав за їх навчанням і поведінкою особливий нагляд, за що з тієї суми покласти йому належну плату; і в обох випадках вашим обов'язком є слідкувати, щоб ці вихованці були утримувані в хорошому порядку, книги та інші училищні потреби купувати за рахунок тієї ж суми; і що з цього приводу буде вжито з вашого боку, повідомте мені детально.

13 червня 1812 року. Сімферополь

Директор Ф. Заставський

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 1, арк. 109–109 зв. Оригінал, рукопис.

¹ Вгорі аркуша запис про отримання листа: «Отримано червня 18 дня 1812 року».

№ 3

1812 р., липня 4. Сімферополь. — Лист директора училищ Таврійської губернії Федора Заставського до смотрителя училищ Мелітопольського повіту Андрія Шубякова про втілення меценатської ініціативи Євдокима Гранобарського

Від директора училищ Таврійської губернії

Пану смотрителю училищ Мелітопольського повіту Шубякову

На рапорт Ваш за № 52-м сим вам дається знати, що як призначені від губернського секретаря Гранобарського на утримання двох бідних учнів протягом 10 років щорічно по 200 р. за перший рік вже ним внесені і надано вам від нього [можливість] вибрати для цього утримання з учнів, кого ви вважатимете за благо; то представлені від вас діти покійного провінційного секретаря Ярошевського, яких мати виховувати сама через бідність не може, мають право бути поміщеними на утримання з цієї пожертвованої від пана Гранобарського суми. Тому зі згоди матері цих дітей ви маєте записати їх у список учнів під іменем вихованців пана Гранобарського і забезпечити їх їжею та необхідним одягом, а також спорядити навчальними книгами за рахунок цієї благочинної суми і щомісяця доносити мені як про успіхи їхні, старанність та поведінку, так і про витрачені на утримання їх гроші, повідомляючи про це вчасно і самого благодійника. Також маєте мене повідомити, де вони, по прийняттю на утримання, будуть жити і під чим безпосереднім наглядом знаходиться, і якщо будуть залишатися при матері, то маєте видавати помісячно потрібну на харчування їх кількість грошима, співвідносячи їх видачу так, щоб з призначеної суми достатня кількість давалася на необхідний одяг, взуття та на навчальні книги. Я впевнений, що мета благодійності пана Гранобарського під вашим розпорядженням буде цілком задоволена.

Липня 4 дня 1812 року. Директор Ф. Заставський.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 1, арк. 128, 128 зв. Оригінал, рукопис.

№ 4

1815 р., грудня 3. Орiхів. — Iсторична довідка учителя Орiхівського повітового училища Таврiйської губернiї Д. Стефановського про створення та діяльнiсть Орiхівського повітового училища з 19 березня 1812 р. до 1 сiчня 1816 р.

У царювання Государя Императора Олександра I-го, при Міністрові народного просвітництва графові Разумовському і попечителеві округу Харківського університету графові Потоцькому, минулого 1812 року, березня 19-го дня, у місті Орiхові первинно відкрито приходське училище при бутності пана директора училищ Таврiйської губернiї Заставського, штатного смотрителя Шубякова та інших почесних осіб належним порядком.

До означеного училища того ж часу вступило учнів 27, серед яких – дві міщанські дівичі. Учителем його визначено диякона, а нині священника Орiхівського Покровського собору Данила Пустовойтова. Дiм для цього училища пожертвувано губернським секретарем Гранобарським, поміщиком Мелітопольського повіту. Він же, для утримання двох убогих вихованців, пожертвував на десять літ, покладаючи на кожен рік по двісті рублів, а від доброхотних жителів пожертвувано на це училище грошима 546 рублів.

Із цього приходського училища, по прибутті з Санкт-Петербурзького педагогічного інституту студента Семена Шаргаїнського як учителя, 1814 року березня 21-го дня, вступило до першого класу повітового училища десять учнів. У цьому ж році, при відкритому іспиті червня 17-го дня, у присутності пана директора, пожертвувано від відвідувачів 895 рублів грошима, а губернський секретар Гранобарський пожертвував для цього училища дiм ціною в п'ять тисяч рублів.

По переміщенні ж учителя Шаргаїнського до міста Олешки, на його місце переведено з Феодосійського повітового училища до Орiхівського такого ж інституту студента Дмитра Стефановського як учителя 1814 року жовтня 25-го дня, який з того часу і донині перебуває учителем. 1815 року, при відкритому іспиті червня 26-го дня, зроблено грошове пожертвування на училище – 145 рублів. У цьому ж році з приходського училища учитель священник Пустовойтов звільнений за його проханням від посади, на місце якого і запрошено з Харківської гімназії казеннокоштного вихованця другого класу Федора Мартиненкова.

1815 року грудня 3-го дня

Учитель Стефановський

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 3, арк. 209–210. Копія, рукопис; Бондар В. О., Козлова І. В. З історії створення та діяльності Орiхівського повітового училища (за документами Державного архіву Запорiзької області). Архіви України. 2013. № 2. С. 154.

№ 5

1816 р., грудня 17. Орiхів. — Рапорт штатного смотрителя Орiхівського училища Андрiя Шубякова директору училищ Таврiйської губернiї про благодiйні пожертви на користь Орiхівського училища за вересневу третину 1816 року

Панові директору училищ

Від смотрителя училища Шубякова

Рапорт

Складену мною відомість про пожертвування, внесені благодiйниками у вересневій третині поточного року як допомога Орiхівському повітовому училищу, маю честь подати Вашому Високблагородію при цьому.

17 грудня 1816 року

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 3, арк. 198. Чернетка, рукопис.

№ 6

1816 р., грудня 17. Орхів. — Відомість про благодійні пожертви на користь Орхівського училища за вересневу третину 1816 року

Відомість Орхівського повітового училища про пожертвування, внесені благодійниками протягом вересневої третини поточного року. Складена грудня 17 дня 1816 року.

№	Рік, місяць і число, коли сума пожертвувана	Чин або прізвище благодійника	Внесено, число, сума		Коли видана сума
			руб.	коп.	
	1816 року				
1	6	Почесний смотритель губернський секретар Євдоким Гранобарський	35	-	Внесено жовтня 24-го числа
2	-	Губернська секретарша Анна Шубякова	25	-	
	-	Колезький секретар Григорій Мухін ¹	10		
3	-	Штабс-капітан Рушновський	5	-	Внесені жовтня 31 числа
4	-	Колезький секретар Григорій Мухін	10	-	
5	-	Колезький канцелярист Іван Хромих	20	-	Внесені листопада 26 числа
6	8	Міщанин Олексій Маляренко	10	-	
		Разом	105	=	

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 3, арк. 198 зв. Чернетка, рукопис.

¹ Закреслено весь рядок.

№ 7

1817 р., листопада 17. Харків. — Лист власника книжкового магазину штабс-капітана Прокоф'єва штатному смотрителю училищ Орхівського повіту, губернському секретарю Андрію Шубякову про навчальні засоби, придбані для Орхівського училища на кошти, пожертвовані Євдокимом Гранобарським

Орхівському штатному смотрителю пану губернському секретарю Шубякову.

Власника книжкового магазину штабс-капітана Прокоф'єва.

На пожертвувану підпорядкованому вам училищу паном почесним смотрителем Гранобарським суму 100 р., правління університету приписало мені відпустити пару глобусів довіреній від Вас особі, про що Вас цим сповіщаю, і якщо хтось від Вас буде присланий з цього приводу, то має мати стосунок. Щодо ціни їх, по отриманні з Головного училищного управління отримаєте і Ви повідомлення.

Штабс-капітан Прокоф'єв.

№ 51-й листопада 17 дня 1817.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 1, арк. 176. Оригінал, рукопис

№ 8

1818 р., березня 16. Оріхів. — Лист предводителя дворянства Мелітопольського повіту Євдокима Гранобарського штатному смотрителю Оріхівського училища Андрію Шубякову щодо проблематичності благодійних пожертв на користь училища від місцевих поміщиків

Милостивий Государю¹
Андрію Матвійовичу!

За змістом надісланих при Вашому відношенні від 1-го березня за № 23-м приписів, даних Вам від пана Директора училищ Таврійської губернії, зібраним у місті Оріхові Мелітопольського повіту панам Дворянам і Управителям маєтків їхніх я пропонував щорічно жертвувати на утримання Оріхівського повітового училища по п'ятсот десять рублів суми, але оскільки в тутешньому повіті панів Дворян наявно дуже мало, а більшою частиною – управителі маєтків їхніх, то відмовилися як ті, так і другі зовсім від пожертв нам потрібної суми, про що Вас повідомляючи, маю честь бути з моїм до Вас пошануванням і відданістю.

Милостивого Государя

Покірний слуга

Євдоким Гранобарський Предводитель Дворянства Мелітопольського повіту

№ 38-й

Його благородію

Смотрителю

А. М. Шубякову

Березня 13-го дня 1818 року

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 1, арк. 176. Оригінал, рукопис.

¹ Вгорі аркуша запис про отримання листа: «№ 37-й. Отримано березня 16 числа 1818 року».

№ 9

1823 р., вересня 29. Оріхів. — Повідомлення штатному смотрителю Оріхівського повітового училища Андрію Шубякову від почесного смотрителя училищ Мелітопольського повіту Євдокима Гранобарського про ініціативу взяти на власне утримання бідного учня Олександра Полякова

Від почесного смотрителя училищ Мелітопольського повіту¹

Штатному смотрителю Оріхівського повітового училища

На утримання бідного учня, підвідомчого вам училища Олександра Полякова визначаю я в рік сто рублів, рахуючи з 1 вересня цього року, до завершення ним курсу навчання в цьому училищі, в рахунок яких на першу половину даного навчального року представляю при сьому п'ятдесят рублів, і таку ж суму буду вносити і надалі раз на півроку.

29 вересня 1823 року.

Почесний смотритель Гранобарський.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 11, арк. 112. Оригінал, рукопис.

¹ Вгорі аркуша запис про отримання листа: «Отримано вересня 29 дня 1823 року».

№ 10

1825 р., березня 21. Орхів. — Формулярний список чиновників Орхівського повітового училища Таврійської губернії про службу Євдокима Гранобарського

Формулярний список про службу чиновників Таврійської губернії, Орхівського повітового училища складений 21 березня 1825 року

Чин, ім'я та прізвище, посада, на яку вони направляються, та скільки років	Титулярний радник Євдоким Павлов Гранобарський почесний смотритель 66 років
З якого звання походить	З дворян
Скільки за собою має чоловічої статі душ селян, в яких повітах і яких саме селах	Має у володінні 46 душ селян Мелітопольського повіту біля сіл Маячка і Молочна
Коли в службу вступив, і в якій службі, в яких посадах і де походив, там же чи не було якихось службових діянь, не був чи особливо, крім чинів нагороджений, і в який час.	Вступив на службу до колишньої Азовської межевої експедиції підканцеляристом 1777 березня 5. Підвищений до канцеляриста 1779 січня 11. [Призначений] губернським реєстратором 1782 вересня 3. З неї звільнений 1783 жовтня 24. Потім призначений до Новомосковського повітового суду і підвищений до колезького реєстратора 1796 січня 26. З нього звільнений за проханням через хворобу з чином губернського секретаря 1798 квітня 22. За надане на користь Олександрівського та Орхівського повітових училищ значне пожертвування наймилостивіше нагороджений діамантовим перстнем 1812 лютого 26. На посаду почесного смотрителя призначений 1815 лютого 20. На підставі положення Комітету панів міністрів, за височайшим повелінням, підвищений до колезьких секретарів. 1817 серпня 17. До титулярного радника призначений за старшинством 1820 серпня 11.
В походах проти неприятеля та в самих боях був, чи ні, і коли саме	Не був
Чи не був у штрафі і під судом, коли, за що і чим справа закінчилася	Не був
До продовження служби у цивільному відомстві здатний, до підвищення в чині гідний, перебуває на службі та зарахований	
Чи не перебував у відставці з наданням чину, або без нього, і коли саме	З 22-го серпня 1798-го року по 20-е лютого 1815-го року перебував у відставці з нагородженням чином
Одружений, чи має дітей, якого віку, і де вони знаходяться	Одружений на доньці полковника осавула Очеретька Марії Родіонової, має сина від першого шлюбу підполковника Андрія 37 років, який знаходиться на пенсії.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 12, арк. 60 зв. – 61. Копія, рукопис.

№ 11

1826 р., березня 18. Балки. — Запис метричної книги Успенської церкви с. Балки Мелітопольського повіту Таврійської губернії про смерть Євдокима Гранобарського

Частина третя про померлих								
№		Число померлих	Хто саме померли	№		Якою хворобою	Ким сповіданий і причащений	Де похований
Чоловічого	Жіночого			Чоловічого	Жіночого			
Місяць березень								
29	-	18	Помер титулярний радник Євдоким Гранобарський, за християнським чином у покаянні преставився, погребав священник Гавриїл Ровинський	80	-	натуральною	священником Гавриїлом Ровинським	на спільному цвинтарі

ДАЗО. Ф. 246, оп. 1, спр. 25, арк. 110 зв. Оригінал, рукопис.

№ 12

1826 р., березня 18. Орхів. — Лист Андрія Гранобарського до штатного смотрителя Орхівського повітового училища Дмитра Насветова про повернення до капітулу орденів Ордену Святої Анни, яким був нагороджений Євдоким Гранобарський

Милостивий пане
Дмитре Трохимовичу!

Після покійного батька мого, який перебував на службі в навчальній частині почесним смотрителем підвідомчого Вам училища, залишився орденський знак Святої Анни 3-го ступеня, височайше пожалований йому за службу на цій посаді 15 січня 1826 року. Вважаючи належним відправлення цього знака до капітулу російських орденів через навчальне відомство, я прикладаю при цьому цей знак і прошу вас відправити його до Таврійської дирекції училищ для відсилання, куди слід.

Маю честь бути з моєю до Вас пошаною.

Милостивий государ,

Ваш покірний слуга Андрій Гранобарський.

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, спр. 13, арк. 71. Оригінал, рукопис.

¹ Вгорі аркуша запис про отримання листа: «Отримано березня 20 дня 1826 року».

№ 13

1828 р., березня 5. Сімферополь. — Лист директора училищ Таврійської губернії Федора Заставського до смотрителя училищ Мелітопольського повіту Дмитра Насветова щодо коштів, які були не внесені благодійниками у 1823–1826 роках¹

За донесенням моїм про пожертви, здійснені в 1823-му, 1825-му і 1826-му роках на користь Орхівського повітового училища і досі не внесені до училища 33-х рублів, училищний комітет згідно з постановою від 18-го минулого лютого за № 341-м дає мені знати, що оскільки ці кошти вже зазначені у відомостях, надісланих до вищого начальства, то виключити їх із загальної суми училищних надходжень неможливо.

У зв'язку з тим, що протягом тривалого часу не було здійснено стягнення з осіб, які підписалися в книзі пожертв, комітет вважає, що Ви, допустивши такий безлад у справах училища, несете за це відповідальність. Тому мені наказано стягнути зазначені кошти з Вас.

На підставі цього Вам наказується негайно внести означені 33 рублі до благодійної суми та записати їх у книгу як надходження. Надалі подібних безпорядків у справах училища не допускати, пильно наглядати, щоб особа, яка підписується в книзі на пожертву, негайно вносила відповідну суму; без цього не дозволяти підписуватися ненадійним особам.

Директор Федір Заставський

Березня 22-го 1828 року – 33 рублі за підписантів мною внесено та записано до надходжень благодійної суми.

Смотритель Насветов

ДАЗО. Ф. 109, оп. 1, spr. 13, арк. 49, 49 зв. Оригінал, рукопис.

¹ Вгорі аркуша запис про отримання листа: «Березня 10-го 1828».

References

- Bondar V. O., Kozlova I. V. Z istorii stvorennia ta diial'nosti Orikhiv's'koho povitovoho uchyl'scha (za dokumentamy Derzhavnogo arkhivu Zaporiz'koi oblasti). *Arkhivy Ukrainy*. 2013. № 2. S. 148–157.
- Derzhavnyj arkhiv Zaporiz'koi oblasti (DAZO). F. 109, op. 1, spr. 1.
- DAZO. F. 109, op. 1, spr. 3.
- DAZO. F. 109, op. 1, spr. 11.
- DAZO. F. 109, op. 1, spr. 12.
- DAZO. F. 109, op. 1, spr. 13.
- DAZO. F. 246, op. 1, spr. 25.
- Donik O. M. Blahodijnist' v Ukraini (XIX – pochatok XX st.). *Ukrains'kyj istorychnyj zhurnal*. 2005. № 4. S. 159–177.
- Zhvanko L. M. Bizhenstvo Pershoi svitovoi vijny v Ukraini. *Dokumenty i materialy (1914–1918 rr.)*. Kharkiv: KhNAMH, 2010. 276 s.
- Zhvanko L. M. Persha svitova vijna: bizhentsi v Ukraini (1914–1918 rr.). Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2012. 320 s.
- Zaruba V. M. Zemlevlasnyky Katerynoslavs'koho povitu dvoriany Savyts'ki. *Pravo i suspil'stvo*. 2013. № 5. S. 3–10.
- Zaruba V. M. Katerynoslavs'ki dvoriany: materialy dlia biohrafistyky, henealohii ta personalistyky. Dnipro: LIRA, 2019. 1024 s.
- Kovalinskij V. V. Mecenaty` Kieva. 2-e izd., ispr. i dop. Kiev: Kij, 1998. 528 s.
- Kovalinskij V. V. Sem` ya Tereshhenko. Kiev: Presa Ukrainy, 2003. 388 s.
- Kozlova I. Pokrovitel` nauki Evdokim Pavlovich Granobarskij. *Sozvezdie*. 2000. № 1. S. 56.
- Kozlova I. Hranobars'kyj Yevdokym Pavlovych. *Slavetni zaporizhtsi*. URL: https://sites.znu.edu.ua/cms/index.php?action=news/view_details&news_id=5692&lang=ukr&news_code= (data zvernennia: 19.05.2025).
- Kocherhin I. O. Sotsial'na transformatsiia katerynoslavs'koho dvorianstva (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). Dnipropetrovs'k: Herda, 2015. 574 s.
- Obshhestvo blagotvorenija. *Ukrainskij vestnik na 1816 god. Ch 4. Mesyacz oktyabr`*. Har`kov: V Universitetskoj tipografii, 1816. S. 101–112. URL: <https://archive.org/details/UkrainenVestnik1816>
- Prokopenko L. L. Rol' D. T. Mizka v rozvytku osvity kraiu pershoi tretyny XIX st. *Prydniprov'ia: istoryko-kraieznavchi doslidzhennia*. 2010. Vyp. 8. S. 191–200.
- Slaboshpyts'kyj M. F. *Ukrains'ki metsenaty: narysy z istorii ukrains'koi kul'tury*. Kyiv: M. P. Kots': Yaroslaviv Val, 2001. 328 s.
- Stupak F. Ya. Blahodijni tovarystva Kyieva (druha polovyna XIX – pochatok XX st.). Kyiv: Khreschatyk, 1998. 208 s.
- Sureva N. V. Dzherela z istorii dvorianstva Pivdennoi Ukrainy ostann'oi chverti XVIII – pershoi chverti XIX st. *Dys... kand. ist. nauk: 07.00.06. Zaporizhzhia*, 2004. 255 s.
- Surovtseva I. Yu. Metsenatstvo v Ukraini druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. *Dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Donets'k*, 2006. 228 s.
- Temirova N. R. Vydatni pomischyky-metsenaty poreformenoj Ukrainy. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. 2007. № 1/2 (31/32). S. 56–63.

Tkachenko O. V. Pidtrymka rodynoiu Tereschenkiv sotsial'no nezakhyschenykh verstv naseleattia. *Sotsial'na istoriia*. 2008. Vyp. 3. S. 73–81.

Khorunzhyj Yu. Ukrain's'ki metsenaty: Dobrochynnist' – nasha rysa. Kyiv: KM Akademiia, 2001. 138 s.

Tsyhanenko L. F. Dvorianstvo Pivdnia Ukraïny (druha polovyna XVIII – 1917). Dys... dokt. ist. nauk: 07.00.01. Kyiv, 2010. 556 s.

Scherbyna S. I., Krasiuk V. L. Metsenatstvo ukrains'kykh pidpriemtsiv Naddniprianschyny XIX – pochatku XX stolittia (na prykladi rodyny Tereschenkiv) *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seria: Istorychni nauky*. 2020. T. 312 (70). № 4. S. 116–120.